

DOĞAL AFETLERİN KLASİK TÜRK ŞİİRİNE YANSIMASINA BİR ÖRNEK: SÂBİR PÂRSÂ DİVANI'NDA DEPREMLE İLGİLİ DÖRT TARİH MANZUMESİ

Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ

Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, kazimyoldas@gmail.com

ÖZET

Hayatı her cephesiyle kucaklayan klasik Türk şiirinde, doğal afetlerin izine de rastlamak mümkündür. İnsanı derinden etkileyen doğal afetler, klasik şiirin içsel bakış açısı ile divanlarda işlenmiştir. Bu afetler karşısında insanın aczini dile getiren bu manzumelere örnek olarak Sâbir Pârsâ *Divanı'nda* yer alan dört tarih manzumesi makalemizin konusunu teşkil etmektedir. Biri Arapça, biri Farsça, biri de Türkçe birer beyitlik üç şiir ile beş bentlik bir müseddesten ibaret bu manzumelere konu olan deprem, h.1069 / m.1658-59 tarihini göstermektedir. XVII. yüzyılda sosyal sıkıntıların yanı sıra deprem ve yangın gibi doğal afetlerin de sıklıkla görüldüğü tarih kitaplarında kayıtlıdır.

Sâbir Pârsâ ile aynı devirde yaşayan *Cevri'nin* dîvânını neşreden Hüseyin Ayan, *Na'imâ Târîhi'*nden şunları nakleder: "1052/1642'de İstanbul'da büyük bir zelzele olmuş, bu hadise "kıran"a bağlanmıştır. 1055 /1645'de güneş ve ayın tutulmaları da "melhame"lerin kayıtlarına göre uğursuz sayılmıştır. 1058/1648'deki İstanbul ve civarını sarsan büyük zelzele de "uğursuz" olarak yorumlanmış ve devletin başsız kalacağına işaret sayılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Afetler, Sabir Parsa Divanı, Tarih Kıtaları, Deprem.

AN EXAMPLE OF REFLECTION OF NATURAL DISASTERS ON CLASSICAL TURKISH POETRY: FOUR HISTORICAL POEMS ON EARTHQUAKE IN SÂBİR PÂRSÂ'S DİVAN

ABSTRACT

Embracing each façade of life, classical Turkish poetry can be found to include the traces of natural disasters. Deeply affecting human being, the natural disasters were dealt with in divans with an inner point of view of classical poetry. As an example of these poems expressing the human impotence in the face of these disasters, four historical poems in Sâbir Pârsâ's *Divan* are the subject of this paper. The date of the earthquake, which is the subject of these poems that are composed of three poems-one is in Arabic, one Persian, and one Turkish-each in a couplet and of a five benthic müseddes, is 1069, though it is 1658-59 in Gregorian era. In the XVIIth century, that natural disasters such as earthquakes and fires, as well as social problems are often seen are recorded in the history books.

Hüseyin Ayan, the contemporary of Sâbir Pârsâ and writer of *Cevri Dîvân*, reports in his *Na'imâ Târîhi* the following: In 1642 G. (1052 H.) a large earthquake occurred in Istanbul, and this event was connected to "destruction". In 1645 G. (1055 H), eclipses of the sun and moon were counted to be sinister according to the records the "melhame". the major earthquake that rocked

Kazım YOLDAŞ

İstanbul in 1648 G. (1058 H) was also interpreted to be sinister and was interpreted as a sign that the state would remain leaderless.

Key Words: Natural Disasters, Sâbir Pârsâ's *Divan*, Historical Poems, Earthquake.

GİRİŞ

Sosyal hayatın acı gerçeklerine dönüşen doğal afetler de divan şiirinin sembolik dünyasında yer almıştır. XVII. yüzyılda sosyal sıkıntıların yanı sıra deprem ve yangın gibi doğal afetlerin de sıklıkla görüldüğü tarih kitaplarında kayıtlıdır. Bu yüzyılda yaşamış olan Mevlevî şairi Sâbir Pârsâ'nın Divan'ında yer alan Arapça, Farsça, Türkçe birer beyit ve beş bendlik bir müseddes şeklinde tarih manzumeleri, meydana gelen depremin büyüklüğünü ve şair üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu manzumelerin gösterdiği tarih, hicrî 1069 miladî 1658–59 tarihidir. *Silâhdâr Târîhi*'nde H.1070'de Erzurum'da olan bir depremden bahsedilir. Fakat Sâbir'in düşürdüğü tarihte olmuş bir depremden söz edilmez (Silahdar, 1928). Aynı şekilde o devrin olaylarını nakleden *Râşid Târîhi*'nde de bu büyük depremle ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır (Râşid, 1282). Yalnız Hammer'in *Osmanlı Tarihi*'nde o tarihe yakın, (25 Rebiü'l-evvel 1063 / 23 Şubat 1653) tarihindeki şiddetli bir depremden bahsedilir. Tire, Nazilli, Gevşak, Denizli, Sultanhisarı kasabalarında etkili olan deprem kırk gün sürmüştür (Hammer, 1991:511). Cevrî, Sâbir Pârsâ ile aynı devirde yaşayan şairlerdendir. *Cevrî Dîvânı*'nı neşreden Hüseyin Ayan, *Na'îmâ Târîhi*'nden şunları nakleder: "1642 M. (1052 H.)'de İstanbul'da büyük bir zelzele olmuş, bu hadise "kıran"a bağlanmıştır. 1645 M. (1055 H.)'de güneş ve ayın tutulmaları da "melhame"lerin kayıtlarına göre uğursuz sayılmıştır. 1648 M. (1058)'deki İstanbul ve civarını sarsan büyük zelzele de "uğursuz" olarak yorumlanmış ve devletin başsız kalacağına işaret sayılmıştır (Ayan, 1981: 2).

SÂBİR PÂRSÂ DİVANINDAKİ DEPREM İLE İLGİLİ TARİH MANZUMELERİ

XVII. Yüzyılın son yarısında yaşayan Sâbir Pârsâ, zamanının bir sanat ve kültür merkezi işlevini de gören Mevlevî muhitinde yetişmiştir. İyi bir eğitim ve tasavvufî terbiye almış olan Sâbir, uzun yıllar şeyhlik yaptıktan sonra ilim yönü ağır basarak bu görevini bırakmış, bir müddet müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Şairin her üç dilde-Türkçe, Farsça, Arapça -eser yazacak kadar mahareti ve bilgisi vardı; musiki ve hat sanatlarında mahir idi. Şiirinde, döneminde revaç bulan Sebki-Hindî tesiri açıkça görülür. Dîvân'ının yanı sıra Farsçadan tercüme bir mesnevisi ve Arapça bir mantık kitabına şerhi bulunmaktadır.

Sâbir Pârsâ Divan'ında yer alan 11 tarih manzumesinden dördü o dönemde vukua gelen büyük bir deprem hakkındadır. Arapça, Farsça ve Türkçe olarak üç dilde dört tarih manzumesi yazması, bu depremin şair üzerinde büyük etki bıraktığını göstermektedir. Üçü birer beyitlik olan bu manzumelerin dördüncüsü beş bendlik müseddes nazım şeklinde bir manzumedir. Bu şiirde

DOĞAL AFETLERİN KLASİK TÜRK ŞİİRİNE YANSIMASINA BİR ÖRNEK: SÂBİR PÂRSÂ DİVANI'NDA DEPREMLE İLGİLİ DÖRT TARİH MANZUMESİ

Bu gönlüm gibi âlem bir harâb-âbâd imiş bildim

Binâsı ömr-i âdem gibi bî-bünyâd imiş bildim

nakarât mısraları ile, Sâbir Pârsâ şairane bir tasvir yaparak deprem sebebiyle zarar gören şehrin görüntüsünü, âşîğın gönlü gibi harap, yıkılmaya mahkûm ve insan ömrü gibi geçici, temelsiz gösteriyor. İlk bentte şair, bu depremin sebebini İslâm inancına göre yorumlar: İnsanların işledikleri günahlar, hatalar, kusurlar, isyanlar ve zulümler dünyanın bozulmasına sebep olmuş; böylece Allah'ın kahrını, gazabını celbetmişler, haketmişlerdir. Zahirî mutlu görünen kişiler hakikatte mutsuzdur; mamur görünen ülkeler manen çökmüştür.

İkinci bentte şair, klasik edebiyatın mazmunlarını kullanarak depremden zarar gören şehrin harap görüntüsünü tasvir ediyor: halk, Allah'ın kahr şarabı ile sarhoş olmuş, ecel şerbetini içip cansız bedenler etrafta görünmektedir. Mescitlerin tavanı çökmüş, minareler yıkılmıştır. Dünya âşîğın gönlü gibi baştanbaşa yıkılmıştır.

Üçüncü bentte, depremin Allah'ın celâl tecellisinin sonucu olduğuna işaret eden şair, kahr rüzgârı eserek yeryüzünün ansızın titremesinden kıyamet koptu sanır; dünyayı kalıcı görmenin yanlış olduğunu anlar.

Dördüncü bentte, yine depremin şairane tasvirine devam eden Sâbir, cihan bahçesinin kahrın sonbahar rüzgârı ile solduğunu söyler. Çılgılık ve feryatlar gökyüzünü doldurmuştur. “Âlemde Allah'ın hışmı, öfkesi mi göründü?”, sorusuna üstat, 1069 ebced tarihi veren “beli, hışm-ı İlah oldu” cümlesini söyler.

Beşinci bentte şair, deprem ile Kahir olan Allah'ın kudretini gösterdiğini, göz açıp kapayıncaya kadar kısa sürede kıyametin sırrını açığa çıkardığını ifade eder. Şu parlak nakarat beytini söyleyene de dua eder:

Bu gönlüm gibi âlem bir harâb-âbâd imiş bildim

Binâsı ömr-i âdem gibi bî-bünyâd imiş bildim

Sâbir Pârsâ Divanı'nda yer alan depremle ilgili bu dört manzumenin metinleri ve günümüz Türkçesine çevirileri şöyledir (Yoldaş, 2005: 38):

Târîh-i Zelzele-i Azîm

Kâmil Bahri

1 Lemmâ raeytü bilâdenâ fe-ke-ennehâ talalün kadîm

Kad kultü fîhi bedîheten târîhahu *hedmün azîm*

هدم عظيم = 1069

www.e-dusbed.com

Düsbed, Yıl 5, Sayı 10, Kasım 2013

Kazım YOLDAŞ

(Beldelerimizin/memleketimizin adeta eski şehir kalıntılarını andırdığını görünce, birden bire şu tarihi söyledim: hedmün azim: büyük yıkım.)

Târîh-i Zelzele-i Azîm

Mef'ûlü Mefâilün Feûlün

1 Devrân çu harâbe geşt deryâb

Târîh-i vey ez-harâbe devrân

خرابه دوران = 1069

(Felek harabe olunca, onun tarihini, “harâbe devrân: yıkılmış felek” ibaresinden hatırla.)

Târîh-i Zelzele-i Azîm

Feilâtün Mefâilün Feilün

1 Didi Sâbir bu vak'aya târîh

Vâh oldı nişân kıyâmetden

واه اولدی نشان قیامتدن = 1069

Gazel-i Müseddes Şude Der-Târîh-i Zelzele

Ne'ûzü Bi'llâhi Te'âlâ

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

I

- 1 Fesâd-ı kevnê bâ'is fiskla bî-dâd imiş bildim
- 2 Sebeb kahr-ı Hudâ'ya bizde istidâd imiş bildim
- 3 Her ol kim şâdîdür zanneyledüm nâ-şâd imiş bildim
- 4 Hakîkatde her âbâdân olan ber-bâd imiş bildim
- 5 Bu gönlüm gibi âlem bir harâb-âbâd imiş bildim
- 6 Binâsı ömr-i âdem gibi bî-bünyâd imiş bildim

II

- 1 Şarâb-ı kahr-ı Hak'dan halk-ı âlem cümle mest oldı
- 2 Kimi câm-ı ecel içüp kimi bî-pâ vü dest oldı
- 3 Düşüp mescidlerün sakfı menârün kaddi pest oldı
- 4 Dil-i âşık gibi dünyâ ser-â-ser çün şikest oldı

www.e-dusbed.com

Düsbed, Yıl 5, Sayı 10, Kasım 2013

**DOĞAL AFETLERİN KLASİK TÜRK ŞİİRİNE YANSIMASINA BİR ÖRNEK: SÂBİR PÂRSÂ
DİVANI'NDA DEPREMLE İLGİLİ DÖRT TARİH MANZUMESİ**

- 5 Bu gönlüm gibi âlem bir harâb-âbâd imiş bildim
6 Binâsı ömr-i âdem gibi bî-bünyâd imiş bildim

III

- 1 Celâliyle tecellî eyledi çün Hazret-i Allâh
2 Zemîn gûyâ ki oldu bâd-ı kahr
- 3 Kıyâmet kopdı sandum lerzesinden âlemün nâ-gâh
4 Biraz bünyâd-ı dehri pâydâr anlardum ammâ âh
5 Bu gönlüm gibi âlem bir harâb-âbâd imiş bildim
6 Binâsı ömr-i âdem gibi bî-bünyâd imiş bildim

IV

- 1 Gülistân-ı cihân bâd-ı hazân-ı kahr ile soldı
2 Sadâ-yı âh-ı vâveylâ ile sakf-ı felek doldı
3 Didüm hışm-ı Hudâ mı zâhir oldu âleme n'oldı
4 Didî üstâd târîhin *belî hışm-ı İlâh oldu*
=1069 بلی خشم اله اولدی
- 5 Bu gönlüm gibi âlem bir harâb-âbâd imiş bildim
6 Binâsı ömr-i âdem gibi bî-bünyâd imiş bildim

V

- 1 Cihâna kudretin gösterdi el-hak Hazret-i Kâhir
2 Ki itdi tarfetü'l-ayn içre sırr-ı sâati zâhir
3 Bu gün çün söylemiş keşf eyleyüp gûyâ ki bir şâir
4 Bu ranâ matlaı *li'llâhi darre'l-kâil* ey Sâbir
5 Bu gönlüm gibi âlem bir harâb-âbâd imiş bildim
6 Binâsı ömr-i âdem gibi bî-bünyâd imiş bildim

Kazım YOLDAŞ

Yüce Allah'a Sığındığımız Depremin Tarihi Hakkında Müseddes

I

- 1 Dünyanın bozulmasının sebebi Allah'a isyan ve zulüm imiş bildim
- 2 Allah'ın kahrına sebep bizim (o kahra) meyletmemiz imiş bildim
- 3 Sevinçli sandığım her kişi gamlı imiş bildim
- 4 Hakikatte her mamur olan perişan imiş bildim
- 5 Bu gönlüm gibi âlem tam bir harabe imiş bildim
- 6 Binası insan ömrü gibi temelsiz imiş bildim

II

- 1 Hakk'ın kahır şarabından bütün âlem halkı sarhoş oldu
- 2 Kimi ecel şarabı içip kimi elsiz ayaksız kaldı
- 3 Mescitlerin çatısı düşüp minareler yıkıldı
- 4 Âşığın gönlü gibi dünya baştan başa kırık dökük oldu
- 5 Bu gönlüm gibi âlem tam bir harabe imiş bildim
- 6 Binası insan ömrü gibi temelsiz imiş bildim

III

- 1 Hazret-i Allâh celâliyle tecellî eyleyince
- 2 Yeryüzü sanki kahır rüzgarı oldu
- 3 Âlemin ansızın titremesinden kıyamet koştum sandım
- 4 Dünyanın temelini biraz sağlam anlardım amma ah
- 5 Bu gönlüm gibi âlem tam bir harabe imiş bildim
- 6 Binası insan ömrü gibi temelsiz imiş bildim

IV

- 1 Dünya bahçesi mahvedici sonbahar rüzgarı ile soldu
- 2 Feleğin tavanı ah ve çığlık sesleri ile doldu
- 3 Âleme Allah'ın öfkesi mi göründü noldu dedim
- 4 Üstat tarihini dedi evet Allah öfkeleni
- 5 Bu gönlüm gibi âlem tam bir harabe imiş bildim
- 6 Binası insan ömrü gibi temelsiz imiş bildim

www.e-dusbed.com

Düsbed, Yıl 5, Sayı 10, Kasım 2013

DOĞAL AFETLERİN KLASİK TÜRK ŞİİRİNE YANSIMASINA BİR ÖRNEK: SÂBİR PÂRSÂ DİVANI'NDA DEPREMLE İLGİLİ DÖRT TARİH MANZUMESİ

V

- 1 Doğrusu Kâhir olan Allah cihana kudretini gösterdi
- 2 Ki göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir sürede kıyametin sırrını gösterdi
- 3 Bir şair önceden anlayıp sanki bu gün için söylemiş
- 4 Bu güzel matlaı -Allah söyleyenin hayrını arttırsın- ey Sâbir
- 5 Bu gönlüm gibi âlem tam bir harabe imiş bildim
- 6 Binası insan ömrü gibi temelsiz imiş bildim

SONUÇ

Klasik Türk şiirinde sosyal hayatın izlerine bir örnek olarak sunduğumuz bu çalışma göstermiştir ki bu şiirimiz, sosyal hayatın acı gerçeklerinden olan depremlerin insan psikolojisi üzerindeki etkisini de çok güzel yansıtmaktadır. 17. Yüzyıl Mevlevî şairi Sâbir Pârsâ, üç dilde yazdığı dört tarih manzumesi ile yaşadığı acı tecrübeyi Dîvân'ında bizimle paylaşırken tarihe de bir arşiv belgesi bırakmıştır. Şair, bu manzumelerinde klasik şiirimizin sembolik üslubunu kullanmakla birlikte gerçekçi tasvirlerle de yer vermiştir. İsmi belirtmediği bir şairin:

Bu gönlüm gibi âlem bir harâb-âbâd imiş bildim

Binâsı ömr-i âdem gibi bî-bünyâd imiş bildim

matlaını nakarat olarak kullanan Sâbir, beş bentlik mütekerrir tesdis nazım şeklinde depremin ayrıntılarını tasvir ederken dördüncü bentte “*belîhışm-ı İlâh oldı*” cümlesi ile depremin ebced hesabıyla tarihini (1069) vermiştir.

KAYNAKÇA

Ayan, Hüseyin, (1981) *Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni*, Erzurum.

Hammer Joseph von, (1991), *Osmanlı Tarihi*, Çev. Mehmet Ata, Haz. Abdülkadir Karahan, C.II, İstanbul.

Râşid, (1282), *Râşid Târîhi*, C.I, İstanbul.

Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, (1928), *Silâhdâr Târîhi*, C.I, İstanbul.

Yoldaş, Kazım, (2005), *Sâbir Pârsâ Divanı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.